

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії

ДИПЛОМНА РОБОТА БАКАЛАВРА
З ТЕМИ

НІМЕЦЬКО-БРИТАНСЬКІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ
ГЕОПОЛІТИЧНОГО ПРОТИСТОЯННЯ ПРОВІДНИХ ДЕРЖАВ
(1890-1914 рр.)

Виконав: студент 4 курсу
Спеціальність: 7.020302. Історія*
Ковальчук Антон Петрович

Науковий керівник:
Верстюк Володимир Вікторович,
старший викладач кафедри
всесвітньої історії

Рецензент: _____

Кам'янець-Подільський 2017

Зміст

Вступ	3
Розділ 1. Джерела та історіографія проблеми	6
Розділ 2. Англо-німецькі зовнішньополітичні протиріччя 1890-1897 рр.....	17
Розділ 3. Гонка морських озброєнь та дипломатичні маневри в англо-німецьких взаєминах 1898-1907 рр.....	31
Розділ 4. Наростання англо-німецького антагонізму як одна з передумов Першої світової війни.....	45
Висновки	54
Список використаних джерел та літератури	57
Додатки	64

Вступ

Актуальність даної теми полягає в дослідженні та аналізі подій, які унеможливили союз Англії і Німеччини, та призвели до конфронтації між цими двома державами, які відігравали визначальну роль у військово-політичних блоках, до яких вони входили.

Дослідження англо-німецьких відносин, які суттєво вплинули на геополітичне протистояння провідних держав на зламі XIX - XX ст., дає можливість глибше зрозуміти їх рушійні сили, мотиви й механізми, а також оцінити наростання аналогічних процесів у сучасних міжнародних відносинах. Сьогоднішній рух України до Європейського союзу вимагає докладного вивчення історії дипломатії провідних європейських країн. Разом з тим актуальність проблеми зумовлюється і необхідністю подолання негативної тенденції європоцентризму у висвітленні міжнародних відносин, яка виразно простежується в англійській та німецькій історичній літературі, та недостатньою вивченістю цього питання вітчизняною історіографією.

Метою дослідження є з'ясувати сутність англо-німецьких відносин в контексті геополітичного протистояння провідних держав світу. Для досягнення мети визначено такі **завдання**:

- Проаналізувати джерела та історіографію проблеми;
- Висвітлити англо-німецькі зовнішньополітичні протиріччя 1890-1897 рр;
- Показати гонку морських озброєнь та дипломатичні маневри в англо-німецьких стосунках 1898-1907 рр;
- Простежити наростання англо-німецького антагонізму напередодні Першої світової війни;

Об'єктом дослідження є міжнародне становище та розстановка сил на міжнародній арені на передодні Першої світової війни.

Предметом вивчення є взаємовідносини між Великою Британією та Німеччиною в контексті геополітичного протистояння в світі напередодні Першої світової війни.

В хронологічному плані робота охоплює період з початку 90-х рр. XIX ст. (відставка Бісмарка із посади канцлера, що зумовило зміну вектору зовнішньої політики Німеччини) і до 1914 р. (початок Першої світової війни).

Географічні межі даного дослідження охоплюють територію Європи, Африки, Середнього та Далекого Сходу.

Методи дослідження. При аналізі економічних, політичних й ідеологічних причин експансії Англії та Німеччини в різних частинах світу використано історико-генетичний метод дослідження. Базуючись на застосуванні загальнонаукових методів аналізу та індукції, він дає можливість чітко з'ясувати характер і відстежити еволюцію зовнішньої політики цих двох держав щодо різних регіонів свого впливу. Історико-порівняльний метод, який передбачає використання аналогії, забезпечив можливість порівняти на основі конкретних фактів історичні події й політичні процеси, встановити подібність та відмінність британської імперської та німецької "світової" політики. Системно-структурний метод, базуючись на структурному аналізі, зумовив здійснення різнорівневого підходу до елементів системи англо-німецьких відносин (економічні, політичні фактори, торгівля, геополітика, мілітаризація, ідеологія, громадська думка і т. ін.). Виправданим виявилось і використання міждисциплінарного підходу, зокрема, соціально-психологічного методу, оскільки автор вважав за необхідне з'ясувати роль окремих осіб у розвитку англо-німецьких взаємин, приділити особливу увагу мотивації ставлення громадської думки Великої Британії та Німеччини до політичного протистояння двох держав.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що вперше в українській історіографії здійснено комплексний аналіз питання

взаємовідносин між Англією та Німеччиною в контексті геополітичного протистояння провідних держав світу;

Практичне значення роботи. Результати наукового дослідження можуть бути використані для підготовки студентів до семінарських занять, підготовки рефератів, повідомлень, на уроках всесвітньої історії в загальноосвітніх школах, для підготовки учнями повідомлень, рефератів, наукових робіт.

Апробація роботи відбувалась на студентській конференції історичного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Матеріали виступу будуть опубліковані у формі статті в черговому випуску збірника студентських статей.

Дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. Повний обсяг роботи складає 54 сторінки тексту, список використаних джерел та літератури 7 сторінок.

Висновки

Отже, проаналізувавши використані джерела та літературу по даній темі, можна зробити наступні висновки. Джерельна база представлена як західними, так і російськими документами. Проблема використання англійських та німецьких збірників документів полягає у їх відсутності у вітчизняних бібліотеках, а доступ до їх електронних версій є обмеженим. Проте, нам все ж таки вдалося опрацювати окремі документи з англійського видання “Джерела походження війни”. Радянські публікації документів висвітлюють лише окремі події, і створювались діячами, оцінкам яких притаманний певний суб’єктивізм та обмежена інформативність. До них належать: Лист Остен Сакена до Муравйова, Лист Куропаткіна Муравйову.

У британській та німецькій історіографії створено декілька спеціалізованих праць присвячених проблематиці нашої роботи (Кенеді, Сіак, Джол, Рашдау, Хальгартен). Кожна з них відрізняється думками авторів щодо причин ескалації англо-німецьких відносин, їх еволюції, винуватців розв’язання війни, та її причин. Така позиція авторів зумовлена аналізом вивчених джерел, та переконаннями в ролі тих чи інших подій, як ключових у розв’язанні конфлікту.

Радянські історики (Єрусалимський, Єрофеев, Тарле, Туполев, Звавич, Ротштейн) розглядали проблему з марксистських методологічних позицій, що зумовило заангажованість у її висвітлюванні.

В українській історіографії комплексне дослідження англо-німецьких відносин, яке б охоплювало досліджуваний нами період відсутнє. Вона висвітлюється в контексті геополітики провідних держав, і як окремий фактор, що призвів до війни не розглядався.

Одним із важливих явищ міжнародного життя наприкінці – на початку ХХ ст., що мало стратегічні наслідки, стало формування англійсько-німецького антагонізму. Відносини між Великою Британією та Німеччиною почали погіршуватися після того, як Бісмарк у 1890 р. пішов у відставку, а його наступники на посаді канцлера почали відверто віддавати перевагу не

європейській, а “світовій політиці”. Статс-секретар зарубіжних справ Б. фон Бюлов у 1897 р. заявив про домагання Німеччини, яка немовби обмежена у своїх правах, на “місце під сонцем”. Офіційно “світова політика” зводилася до того, щоб підняти Німецьку імперію від рівня провідної континентальної держави до становища світової держави, рівноправної з Великою Британією. Але це було лише прикриттям прагнення німецьких правлячих кіл до світового володарювання та надавало особливо гострого характеру всеосяжному суперництву Британської та Німецької імперій.

До кінця 1890-х років британський уряд відмовлявся розглядати будь-які формальні союзи з іншими державами. Він ігнорував заповіти Бісмарка про тіснішу співпрацю, з його міжнародною системою, обмежуючи себе так званими середземноморськими угодами 1887 р. До 1900 р. Британія розпочала війну проти Республіки бурів в Південній Африці. Домагання Німеччини на перерозподіл колоній, та її активна міжнародна політика, яка тепер була акцентована не лише в Європі, значно шкодила інтересам Англії на міжнародній арені. Німеччина починає активно вливати свій капітал в різні економічно вигідні бізнес-справи по всьому світу, це відповідно суперечить інтересам Англії.

Будівництво нового німецького флоту поставило під загрозу англійську політику “панівної морської держави”, це в свою чергу загострило відносини між англійськими і німецькими політиками. Подальші територіальні та політичні суперництва, які виникли в ході кризи, пов’язаної із будівництвом Багдадської залізниці, та англо-французького зближення після Фашодської кризи, загострили англо-німецьке суперництво. Хоча у їхніх взаєминах і час від часу відбувалося потепління, пов’язане із суперечностями цих країн із своїми союзниками, але все ж таки англо-німецький антагонізм наростав.

Відправною точкою зміни вектору англо-німецьких протиріч стало укладання Англією “Сердечної згоди” із Францією у 1904 році. Даний договір показав німцям, що Англія відмовилась від своєї ізоляціоніської

політики і вибрала шлях протистояння з Німеччиною. Міцність англо-французької угоди випробувалася Першою Марокканською кризою.

Врегулювання спірних питань між Англією і Росією щодо Персії, Тибету та Афганістану у 1907 році, остаточно поділило світ на два табори. Англія та Німеччина опинилися по різні боки барикад й відігравали ключову роль у міжнародних відносинах наступних років. Кожна зі сторін не йде на поступки, проводячи власну політичну лінію. Боснійська криза, “Стрибок Пантери” в Агадирській кризі, стали розвитком протистояння двох військово-політичних блоків, де ключову роль відгравали Англія та Німеччина. В гонці озброєнь кожна сторона намагалась здобути ключову перевагу над супротивником. Політичні кризи використовувались англійськими та німецькими політичними та військовими діячами в якості звинувачень в розгортанні війни, це давало можливість сторонам виправдати власні милітаристські плани в очах громадськості.

Окремі спроби переговорів, що відбувалися у 1912-1914 рр. не дали реального позитивного результату для зближення країн. Натомість сам факт їх проведення переконав Берлін у тому, що Лондон ще остаточно не визначився зі своєю позицією на міжнародній арені. Це стало одним із факторів фатального рішення Вільгельма II про початок війни з Росією, адже він марно сподівався, що Велика Британія залишиться нейтральною.

Списк використаних джерел та літератури

Джерела

1. British Documents on the Origins of the War 1898–1914 / Edited by G. P. Gooch, D.Litt. and H. Temperley .– L., 1932. –Vol. VII., – p. 402.
2. No. 293.Sir E. Goschen to Sir Edivard Grey. Berlin, July 29, 1914.D. July 30// British Documents on the Origins of the War 1898–1914. – L., 1926. – Vol. XI., p. 389 – P.185-186.
3. No. 322. Sir F. Oppenheimer to Sir E. Goschen. (No. 29.) Frankfort-on-Main, July 29, 1914. // British Documents on the Origins of the War 1898–1914. – L., 1926. – Vol. XI., – p. 389 – P. 205-207.
4. No. 419.Sir Edward Grey to Sir F. Bertie. Foreign Office, August 1, 1914. British Documents on the Origins of the War 1898–1914. – L., 1926. – Vol. XI., – p. 389 – P. 250.
5. № 38. Договор между Германией и Китаем об уступлении Цзяочжоу, Пекин. 6 марта (22 февраля) 1898 г./ Гримм Э.Д. Сборник договоров и других документов по истории международных отношений на Дальнем востоке (1842-1925). – М., –1927. [Электронный ресур]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/China/XIX/18401860/Sb_dog_Dal_vost/21-40/38.htm
6. Англо-германское сближение в 1898 г. // КА. – 1933. – Т. 1. – С. 65-79.
7. Бюлов Б. Воспоминания / Перевод с немецкого, под., ред., В.М. Хвостова.: – Москва-Ленинград : Государственное социально-экономическое издательство, 1935 г. – 561 с.
8. Вильгельм Гогенцолерн мемуары / предисловие П. П. Щеголева – Петроград : 1-я Типо-литография “Транспечати” НКПС шимени т. Дзержинского , 1923. – 167 с.
9. Вільгельм II про англо-німецькі переговори // Нова історія країн Європи та Америки 1870-1918 рр. / І. І. Боровець. – Міжнародні відносини. Практикум: навчальний посібник для студентів історичних та факультетів

міжнародних відносин ВНЗ. – Кам’янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2014. – С. 190.

10. Деша посла в Лондоне бар. Сталя министру иностранных дел гр. Муравьеву 14 (2) сентября 1898 г. № 72. // КА. – 1933. – Т. 1. – С. 70.

11. Журнал совещания 1 февраля 1907 г. // КА. – 1935. – Т.2-3. – С.3-39.

12. З таємного меморандуму Е. Кроу. Лондон, 1.01.1907. // Нова історія країн Європи та Америки 1870-1918 рр./ І. І. Боровець. – Міжнародні відносини. Практикум... – Кам’янець-Подільський : ПП “Медобори-2006”, 2014. – С. 191.

13. Записка адмирала А. Тирпица имперскому канцлеру Т. Бетман-Гольвегу от 7 октября 1911 г./ Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870-1914. Учеб. Пособие / Сост. : П.И. Остриков, П.П. Вандель, – М. : Высш.шк., 1989. – С. 176.

14. Письмо военного министра Куропаткина министру ин. Дел Муравьеву. 13 (1) марта 1898 г.// КА. – 1932. Т,1-2. – С.70-73

15. Письмо посла в Берлине гр. Остен-Сакена министру иностранных дел гр. Муравьеву 11 нября (30 октября) 1898 г. // КА. – 1933. – Т. 1. – С. 71

16. Письмо посла в Берлине гр. Остен-Сакена министру иностранных дел гр. Муравьеву 3 декабря (21 ноября) 1898 г. // КА. – 1933. – Т. 1. – С. 76-77

17. Телеграмма министра иностранных дел Муравьева поверенному в делах в Берлине г. Палену, (28 октября) 9 ноября 1897 г. // КА. – 1938. – Т.2. – С.39-40

18. Тирпиц фон, А. Воспоминания / Альфред фон Тирпиц; [Пер.нем., примечания В.Я . Голанта]. - М. : Вече, 2014. - 448 с., ил. - (Военные мемуары).

Монографії та статті

19. Goncharenko L. The Role of the Navy of the German Empire in the Colonial Plans of the Emperor Wilhelm II (1896–1900) / L. Goncharenko. // International Naval Journal – Sochi : Academic Publishing House Researcher , 2016. – P.165- 166.

20. Kennedy P.M. The Rise of the Anglo-German Antagonism ,1860-1914. / P. M. Kennedy. — Boston : Allen & Unwin, 1980. – 568 p.

21. Raschdau L. Unter Bismarck und Caprivi. Erinnerungen eines deutschen Diplomaten aus den Jahren 1885–1894 / L. Raschdau. – Berlin, 1939. – 381 s.

22. The Cambridge History of the British Empire. – Cambridge, – 1959. – Vol. III. – 948 p.

23. Wai-Meng Siak S. Germanophilism in Britan: non-governmental elites and the limits to Anglo-German antagonism, 1905-1914/ S. Wai-Meng Siak. – London : ProQuest, – 2014. – 370 p.

24. Аветян А. С. Германский империализм на Ближнем и Среднем Востоке. Колониальная политика германского империализма и миссия Лимана фон Сандерса /А. С. Аветян. // Известия наук Армянской ССР. № 6. – Баку, – 1966. – С.13-26.

25. Айвазян А.А. Египетский аспект англо-французской Антанты 1904 года в оценке Германии и России / А.А. Айвазян. // Вестник Московского университета. Серия 8. История. — 2011. — № 2.– С. 65 – 77.

26. Балобаев А. И. Милитаристская пропаганда в Германии в 1908 — 1909 гг. / А.И. Балобаев. // Труды Томского государственного университета. Серия историческая. – 1965. – Вып. 1. – С. 3-16.

27. Валюх Л. Гельголандсько-Занзібарський договір (1890 р.): політична оцінка в Англії / Л.Валюх // Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету – Випуск 15, – 2009. – С. 65-72.

28. Гостенков А.В, Трансваальский кризис и Вильгельм II. / А. В. Гостенков. // Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина. – 2012. – №3, – Т.4. – С.63-71.
29. Дербицкая К.Ю. Борьба европейских держав за Марокко в ходе первого марокканского кризиса 1905 г./ К.Ю. Дербицкая //Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Международные отношения. – 2012. – №3. – С. 79-91.
30. Джеймс Джолл. Истоки первой мировой войны. / Редактор: С.В. Пономарева, [перевод с англ. яз. Л.Д. Якунина]. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1998. – 416 с.
31. Дэниел К. Англия. История страны. / К. Дэниел. – М. : Спб, 2007. – 479 с.
32. Ерофеев Н.А. Очерки по истории Англии 1815-1917. / Н.А. Ерофеев — М. : Издательство ИМО, 1959. – 262 с.
33. Ерусалимский А.С. Внешняя политика и дипломатия германского империализма в конце XIX в. / А. С. Ерусалимский. – М. : Издательство Академии Наук СССР, 1951. – 611с.
34. Звавич А.И. Обострение противоречий между империалистическими державами накануне первой мировой войны / А. И. Звавич. – М. : Учпедгиз, 1962. – 144 с.
35. История германского колониализма в Африке / Отв. ред. А.Б. Давидсон. — М. : Учпедгиз, 1983 – 276 с.
36. История дипломатии. / Под. ред. Г.Вербицкой. – М. : Госполитиздат, 1963. – Т. II. – 820 с.
37. Каирбекова Р.Р. Агадирский кризис 1911 г. и политика Великобритании / Р.Р. Каирбекова. // Дневник Алтайской школы политических исследований. Современная Россия и мира: альтернативы развития (Разрешение межгосударственных конфликтов: актуальный опыт истории и современность) Сборник научных статей – 2011– №27 – С. 123-127.

38. Киссинджер Г. Дипломатия. / Пер. с англ. В. В. Львова / Послесл. Г. А. Арбатова. – М. : Ладомир, 1997. – 848 с.
39. Личко С. О Колоніальна політика Вільгельма II: Гельголандсько – Занзібарський договір 1890 р. / С.О. Личко. // Вісник ЛНУ імені Т.Г. Шевченка. – 2012 – №6 (241), Ч.2. – С.75-82.
40. Мальков В.Л. Мировые войны XX века. – В 4-х книгах. – Первая мировая война. Исторический очерк / В.Л.Мальков, Отв. ред. Г.Д. Шкундин. – М. : Наука, 2002. – Кн. 1. – 686 с.
41. Медведик И.С. Британские дипломаты в Тегеране: взгляд на англо-российский конфликт в Персии в конце XIX – начала XX века / И.С. Медведик // Вестник Челябинского государственного университета. История. – 2009 – Вып. 30. – С. 115-122.
42. Нова історія країн Європи та США. 1870-1918 роки : підручник / Б. М. Гончар, Н. Д. Городня. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2008. – 413 с.
43. Нотович Ф. И. Империалистические противоречия накануне первой мировой войны. / Ф.И. Нотович. // Исторические записки. – 1947– т. 23. – С. 34-51.
44. Основы общей теории международных отношений: Уч. пос. / Под ред. А.С. Манькина. – М. Наука, 2009. – 416 с.
45. Писарев Ю.А. Великие державы и Балканы накануне Первой мировой войны / Ю.А. Писарев. –М. : “Наука”, 1985. – 289 с.
46. Питльована Л.Ю. Англо-Німецькі відносини на рубежі XIX-XX ст.: проблеми колоніального поділу Африки Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.02 / Л.Ю. Питльована; Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. — Л., 2003. — 19 с.
47. Поливанов Я. К вопросу о причинах Первой мировой войны: политико-дипломатические аспекты/ Я. Поливанов // Вестник Костромского государственного университета им. Н.А. Некрасова. – 2015 – №3, Т.21. – С. 32-36.

48. Романова Е.В. Путь к войне: развитие англо-германского конфликта, 1898-1914 г. / Е.В. Романова. – М. : МАКС Пресс, 2008. – 328 с.
49. Ротштейн Ф.А. Международные отношения в конце XIX в. / Ф.А. Ротштейн. – М.-Л. : Наука, 1960. – 401 с.
50. Ротштейн Э. Внешняя политика Англии и ее критики 1830 – 1950. / Э.Ротштейн . – М. : Наука, 1973. – 387 с.
51. Сергеев Е.Ю. Англо-германские отношения на Дальнем Востоке в конце XIX - начале XX вв. (конец политики "Блестящей изоляции") Автореф. дис... канд. ист. наук / Е.Ю. Сергеев. // Московский государственный университет им.М.В. Ломоносова. – М. 1993 . – 24 с.
52. Тарле Е.В. Европа в эпоху империализма. 1871-1919 гг. / Е.В. Тарле. – М.-Л.: Госиздат, 1927. – 483 с.
53. Туполев Б. М. Восстание Маджи-Маджи. Становление и кризис германского колониального правления в Восточной Африке / Б. М. Туполев, А. М. Пегушев. – М. : Наука, 1991. – 265 с.
54. Туполев Б. М. Происхождение первой мировой войны / Б.М. Туполев // Новая и новейшая история. – 2002. – №5. – С. 19-63.
55. Туполев Б.М. „Срединная Европа” в экспансионистских планах германского империализма накануне и во время первой мировой войны / Б.М. Туполев // Первая мировая война: Пролог XX века. – М.: Наука, 1999. – С. 106-121.
56. Туполев Б.М. Германский империализм в борьбе за “место под солнцем”: германская экспансия на Ближнем Востоке, в Восточной Африке и в районе Индийского океана в конце XIX -начале XX в. / Б.М. Туполев. – М. Наука, 1991. – 276 с.
57. Туполев Б.М. Происхождение первой мировой войны / Б.М. Туполев // Новая и новейшая история. – 2002. – №4. – С. 27-46.
58. Тэйлор А. Борьба за господство в Европе. 1848-1918. / А. Тэйлор. – М. : Издательство иностранной литературы, 1958. – 644 с.

59. Улановская И.А. Борьба за Восточную Африку и пресса (1884-1890). / И.А. Улановская. – М.: Наука, 1969. – 213 с.

60. Хальгартен Г. Империализм до 1914 года / Г.Хальгартен Пер. с нем. А.Галкин, Е.Гнедина, и др. – М. : Издательство иностранной литературы, – 1961. – 695 с.

61. Царёв А.С. Англо-Бурская война и позиция Германии / А.С. Царёв // Вестник Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина – 2010– № 26. – С. 81-88.